

BIRKNER ZOLTÁN*

A felsőoktatást érintő kihívások

Az elmúlt évtizedekben radikálisan megváltoztak a modern egyetem szerkezetéről, feladatáról és működéséről vallott elképzelések. Ezek a változások részben a külső környezet átalakulásával magyarázhatók, mely átalakulás közvetve és közvetlenül is hatást gyakorol a felsőoktatási reformokra. Jelen dolgozat bemutatja az általánosan és közvetlenül ható trendeket, illetve a kihívásokra adható válaszok közül az oktatás tartalmának újragondolását javasolja. A téma aktuális, hiszen a tudás Európájának megteremtése érdekében számos elméleti és gyakorlati kérdést vetettek fel a századforduló óta.

ÁLTALÁNOS TRENDEK

A globalizált világban drámaian felerősödtek azok a folyamatok, amelyek hatása alól a nemzetek nem vonhatják ki magukat. Ezen trendek körül az *információs társadalom* kialakulása (a tudás új funkciójának megjelenése), a *folyamatos műszaki forradalom* jelensége és a *globalizáció-individualizáció* fontos a témával kapcsolatban.

Az *információs társadalomban* a gazdasági produktivitás, a kulturális hegemonia és a politikai-katonai hatalom fundamentálisan az információ és a tudás megszerzésétől, feldolgozásától függ. (Manuel Castells) Az információs társadalom kifejezhető a *tudástársadalom*, a *tanuló társadalom* fogalmával is, ahol a tudás megszerzése, a *tudás új funkciójának* a felismerése kulcsfontosságúvá válik a verseny szempontjából.

A tudás a műszaki és szervezeti innováció megteremtéséhez, felismeréséhez, alkalmazásához szükséges olyan környezetben, ahol a *műszaki forradalom folyamatossá vált*. A tudás nem a készen kapott problémák megoldását jelenti készen kapott eszközökkel. A kodifikált tudás lényege, hogy az alapkörülményekre innovatívan, kreatívan reagálhassunk. (Hronszy Imre)

A tudás új funkciója átalakítja a szervezeteket is, amelyek laposabbak lesznek, a központban csak néhány funkció marad. A tudás és a felelősség megjelenik az alsó szinten is, itt is szakemberek találhatók. Ez a hangsúlyáthelyezés olyan munkatársakat igényel, akik önállóan képesek szervezni saját tevékenységüket. (Barakonyi Károly) Tehát az önirányítás fokozott szerepet kap a versengő és hálózatszerűen együttműködő partnerek között. (Hronszy)

A két jelenség – a *globalizáció* és a vele egyidejűleg fellépő *individualizáció* – meghatározó a 21. században. A világ kitárul, egységesedik, ugyanakkor az egyén jogainak biztosítása, az egyén szükségleteinek kielégítése is meghatározó hangsúlyt kap. A globális gazdaságban a tömegtermelési technikák rendszeréről az individuális igényekre szabott rendszerekre térnek át.

---

* Nagykanizsa Felsőoktatásáért Alapítvány, Nagykanizsa

A KÖZVETLENÜL HATÓ TRENDEK

A felsőoktatásnak megváltozott a küldetése, feladata. A középkori egyetem eszméjét, de a humboldti, napóleoni egyetem küldetését is a posztmodern egyetem filozófiája váltja fel. (Tóth Tamás)

A középkori egyetem értékrendje, szervezeti kultúrája mélyen beágyazódott az akkori humanista hagyományokba. A nációk és fakultások független szövetségéből alakult köztársaságokként jellemezhetők. Az egyetemi infrastruktúra, az oktatási és tanulási technológia rendkívül egyszerű volt. Néhány nagy tudású, tanítani kívánó személy és néhány tanulni vágyó jelentette az egyetemet. (Természetesen léteznek olyan tradíciók is, amelyeknek feltámasztása modern formában aktuális feladat a modernizáció során. Ilyen a hallgatói mobilitás – peregrináció, illetve az oktatói mobilitás, a lépcsős képzési rendszer, vagy a közös oktatási nyelv.) A modern egyetem a 19. század elején született, a napóleoni és humboldti reformok eredményeként.

A napóleoni egyetem a korabeli francia oktatási rendszer teljes egészét magába foglalta. Etatizáció, centralizáció és szekularizáció jellemezte a reformot. A szakiskolák az egyes szakmákra képezték szakembereket, a hivatalnoki státuszú tanárok fő feladata az oktatás és a vizsgáztatás volt. Eközben nem vártak tőlük tudományos igényű kutatást. (A 19. század végén modernizálták ezt a modellt, megszületett a köztársasági egyetem. Erre már a republikanizáció, racionalizáció és a szcientifikáció volt a jellemző.)

A német típusú tudományegyetem is állami intézmény volt, az állam alapította, gondoskodott a fenntartásáról, de részt kért a kormányzásából is. Az igazságot a megismerés kedvéért kutatta, nem a gyakorlati felhasználás céljából. Ugyanakkor távolodott attól, hogy csak hivatásra előkészítő iskola legyen. Általános és tudományos műveltséget nyújtott, a német egyetemen valósult meg az oktatás és a kutatás egysége. Közép- és Kelet-Európa országaira a legnagyobb hatást a humboldti egyetem filozófiája gyakorolta.

A modern egyetemek a 20. század második felére újra válságba jutottak, azóta tart az átalakulásuk.

A posztmodern egyetem feladata a tudástársadalom kiszolgálása olyan szakemberekkel, akik gyakorlati tudással rendelkeznek, képezhetők és önképzési képességeik vannak, tehát tartósan alkalmazhatók. Az intézmények forrásai, struktúrája és működése a tömegképzésnek rendelődnek alá.

A globalizáció és a piac mindenhatósága többfajta következménnyel jár. Egyrészt válságba kerülnek a nemzetállamok, ami erősítheti az integrációt (a felsőoktatás és a kutatás eddig sem csak a nemzetállamok szolgálatában állt, lsd. Bologna, Lisszabon). Másrészt a jóléti gondoskodó állam eróziója zajlik, amely a felsőoktatásban az állam fokozatos kivonulását jelenti a finanszírozásból. Mindezek közben a neoliberális ideológia és gyakorlat egyre nagyobb teret hódít az oktatási rendszerekben (üzleti jellegű menedzsment, értékhierarchia, értékelési módszerek, a tudás áruvá válása).

A demográfiai trendek szerint Európa öregszik, miközben a fejlődő államok egyre fiatalabbak lesznek. Mindez idős hallgatói generáció megjelenését hozza magával, illetve növekszik a migráció, a külföldi hallgatók száma. Növekedni fog a verseny a hallgatókért, az oktatókért és a forrásokért. A tanulási környezet felértékelődhet. A verseny kialakulásával az intézmények már nemcsak egymást figyelik és minősítik, hanem a társadalomban olyan külső értékelések is születnek, amelyek a teljesítményük alapján nyilvánosan is rangsorolják őket. Egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert az akkreditációs intézetek.

A 70-es évektől *tömegessé vált a felsőoktatás*, aminek következtében az indokoltnál és a társadalmilag szükségesnél nagyobb létszámú diáksereg lepte el az egyetemeket. Ez egyrészt elhelyezkedési gondokat generált, másrészt minőségromláshoz vezetett. A kormányok a rövidebb

idejű képzéseket kezdték el előnyben részesíteni, ami elősegítheti a lépcsős képzési rendszer kialakulását.

A tudás új funkciójának megjelenése, az ismeretek felezési idejének lerövidülése az *életen át tartó tanulást* teszi szükségessé. A folyamatos technikai fejlődés véget vetett annak a gyakorlatnak, miszerint egy megszerzett diplomával a munkaerőpiacon tartósan lehet érvényesülni. Az egyes szakmákban felhalmozódott hatalmas tudásanyag ma már nem sajátítható el 4-6 éves képzés során. Az alapidiploma megszerzésével a tanulási folyamat nem fejeződik be, az életen át tartó tanulásra kell berendezkednie az egyénnek és a felsőoktatási intézménynek is.

Bizalomválság figyelhető meg a tudomány és az oktatás terén. A második világháború után a tudomány és az oktatás társadalmunk fő problémáinak megoldásával kecsegtetett. Ma növekvő kétely és kiábrándulás a jellemző. Csökken a társadalmi és erkölcsi megbecsülés, csökken a közfinanszírozó kedv, a köz- és magánfinanszírozásban fontos az elszámolás.

„A TANÍTÁS ÉS A KÉPZÉS ÚJ TÁRSADALMI ÖKOLÓGIÁJA”

A felsőoktatást érintő kihívások számbavétele után érdemes végiggondolni azt a kérdést, hogy a posztmodern egyetem milyen változtatásokkal képes teljesíteni megváltozott küldetését.

Az oktatás és kutatás kapcsolatának és az egyetem társadalmi funkciójának újragondolása elengedhetetlen feladat (Hronszy).

A tudástársadalomban a felsőfokú képzés alapfeladata a kompetenciák kialakítása és a kompetenciák megváltoztatásának készsége, vagyis az alkalmazhatóság és az újraalkalmazhatóság biztosítása.

A fenntartható alkalmazhatóság igényének eléréséhez a képesség-alapú oktatás irányába kell elmozdulni. Ez a hagyományos curriculum felfogást több ponton is támadja (váltani kell az ismeret-tanulástól a képesség elsajátítás felé, illetve a szaktudást kimerítő megközelítéstől az alaptudás felé). Az alapidiplomát és a mesteri diplomát nyújtó szinteken ki kell alakítani az alapkompétencia rendszernek megfelelő készségeket.

Elő kell segíteni az interdiszciplinaritást az oktatásban és a kutatásban. Alkalmazkodni kell a hallgatói népesség változásához (sokrétűség, létszám és fogyasztói szemlélet). A humboldti elvek alapján a kutatás-oktatás kölcsönhatásán alapuló oktatás feltételeinek a biztosítása komoly kihívás. Ehhez a tanulási környezetet a „való világ” körülményeinek megfelelően kell átalakítani (gyakorlat biztosítása, oktató – hallgató viszonyának megújítása mester – inas viszonyként, oktatói útmutatás problémamegoldó feladatokon keresztül, intenzív interakciók stb.). A tanulási környezet fejlesztésének alapfeltétele a fakultások, programvezetők szakértelme, tehát szükséges az oktatók képzése és az oktatás minőségének javítása.

ÖSSZEFOGLALÁS

A külső környezeti hatások az oktatás tartalmának, az egyetem küldetésének megváltozását eredményezhetik; új fogalmak nyernek értelmet – fenntartható alkalmazhatóság, oktatás-kutatás kölcsönhatásán alapuló képzés. Természetesen számos egyéb kérdés is megfogalmazható az átalakulással kapcsolatosan: a fenntartható finanszírozás biztosítása; az intézmények közötti verseny és különbségek felerősítése, vagy az együttműködés és egység erősítése; ipari-egyetemi kooperáció a fejlesztések, kutatások terén; az intézményirányítás újragondolása; az egyetemi kutatás jövője – hálózatok szervezése, kutatóvízum létrehozása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Barakonyi Károly (2003): *Intézményi menedzsment*, Kézirat
2. Castells, Manuel: *Europäische Städte, die Informationsgesellschaft und die globale Ökonomie*, In.: <http://www.heisse.de>
3. *Az európai egyetem funkcióváltozása*, Felsőoktatás-történeti tanulmányok (2001) Szerkesztette: Tóth Tamás, Professzorok Háza, Budapest
4. Gaál Zoltán (2003): *Az egyetem vezetésével kapcsolatos elképzeléseim*. Rectori pályázat, Veszprém
5. Higher Education And Research For The Era: Current Trends And Challenges For The Near Future. Final Report Of The Strata-Etan Expert Group. European Commission Directorate-General for Research. Unit RTD-K.2 – „Science and Technology foresight; links with the IPTS”. October 2002.
6. Hronszky Imre: *Kihívások és lehetőségek a mérnöki alaptudást biztosító képzéssel szemben*, BMEU Konferencia: Kétszintű képzés a műszaki felsőoktatásban. Budapest, 2003. január 22-23.
7. Hronszky, Imre: *Changing mode of knowledge production and its challenge for the university education*, The Europe of Knowledge 2020 Conference, Liège Convention Centre, Liège, Belgium, 25-28 April 2004, In.: http://europa.eu.int/comm/research/conferences/2004/univ/pdf/speech_hronszky_en.pdf
8. The Europe of Knowledge 2020 Conference, *The Vision*; In.: http://ezropa.eu.ibt/comm/research/conferences/2004/univ/background_en.html; 4. p.
9. The Europe of Knowledge 2020 Conference, *Synthesis*, In.: http://europa.eu.int/comm/research/conferences/2004/univ/background_en.html; 4-11 p.